

ความเป็นมา และลักษณะของพิธีกรรมและเครื่องสักการะจากความศรัทธาเจ้าพ่อพญาแล จังหวัดชัยภูมิ

ชนินทร์ ศรีโยยอด^{1*}

อัญชิรญา จันทระปิฎก²

คมกฤษ ฤทธิ์ขจร³

Received: July 29, 2026 Revised: August 31, 2026 Accepted: August 31, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมา และลักษณะของพิธีกรรมและเครื่องสักการะจากความศรัทธาเจ้าพ่อพญาแล จังหวัดชัยภูมิ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างกับผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อพญาแล จำนวน 3 คน ร่วมกับการศึกษาเอกสาร จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการศึกษาพบว่า พิธีกรรมและเครื่องสักการะเจ้าพ่อพญาแลเกิดและพัฒนาขึ้นจากความเชื่อที่ผสมผสานกันระหว่างอิทธิพลของศาสนาผี พุทธและพราหมณ์ เจ้าพ่อพญาแลได้รับการยกระดับจากผีบรรพบุรุษให้กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอิทธิฤทธิ์ให้คุณหรือโทษแก่มนุษย์ได้ การประกอบพิธีกรรมและเครื่องสักการะจึงใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารและต่อรองของมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ พิธีกรรมที่พบในการเคารพสักการะเจ้าพ่อพญาแล ได้แก่ การเลี้ยงผี หรือเลี้ยงขวัญ การเข้าทรง การบนบานและการแก้บน ในขณะที่เครื่องสักการะที่พบ ได้แก่ อาหารคาวหวาน บายศรีและขันหมากเบ็ง และเครื่องบวงสรวง พิธีกรรมและเครื่องสักการะเหล่านี้มีมนุษย์ใช้สำหรับสักการะเพื่อให้เจ้าพ่อพญาแลพึงพอใจตามแนวคิดมานุษยวิทยานิยมที่มองว่าสิ่งเหนือธรรมชาติย่อมมีความต้องการเฉกเช่นเดียวกับมนุษย์ อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษายังพบว่า รูปแบบของพิธีกรรมและเครื่องสักการะยังได้รับอิทธิพลจากบริบททางวัฒนธรรมของพื้นที่ และสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามยุคสมัยโดยไม่กระทบต่อความเชื่อดั้งเดิม

คำสำคัญ: พิธีกรรม, เครื่องสักการะ, เจ้าพ่อพญาแล

¹ คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ email: chanin.sriyoyod@gmail.com

² คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ email: anchiraya.ch@cpru.ac.th

³ นักวิชาการอิสระ email: komgrish5215@gmail.com

The Origins and Characteristics of Rituals and Ritual Offerings in the Devotion to Chao Pho Phaya Lae, Chaiyaphum Province

Chanin Sriyoyod¹

Anchiraya Chantarapidok²

Komgrish Ritkajhon³

ABSTRACT

This article aims to examine the origins and characteristics of rituals and ritual offerings arising from the devotion to Chao Pho Phaya Lae, Chaiyaphum Province. This study employed a qualitative research approach. Data were collected through in-depth interviews using a semi-structured interview guide with three key informants serving as caretakers of the Chao Pho Phaya Lae Shrine, in conjunction with documentary research. The data were subsequently analyzed using content analysis.

The findings reveal that the rituals and ritual offerings dedicated to Chao Pho Phaya Lae emerged and evolved through the integration of animistic, Buddhist, and Brahmanical beliefs. Chao Pho Phaya Lae has been elevated from an ancestral spirit into a sacred being believed to possess supernatural powers capable of granting blessings or imposing misfortune upon humans. Consequently, the performance of rituals and the offering of ritual objects function as instruments through which humans communicate and negotiate with the supernatural. The rituals identified in the veneration of Chao Pho Phaya Lae include spirit-feeding or soul-calling ceremonies (liang phi or liang khwan), spirit mediumship, vow-making, and the fulfillment of vows. The ritual offerings identified include savory and sweet food, Bai Si and Khan Mak Beng ceremonial arrangements, and sacrificial offerings. These rituals and offerings are employed by devotees to please Chao Pho Phaya Lae, consistent with an anthropomorphic worldview in which supernatural beings are believed to possess needs comparable to those of humans. The study further reveals that the forms of these rituals and ritual offerings continue to be shaped by the local cultural context and remain capable of adapting to changing eras without compromising their underlying traditional beliefs.

Keywords: Rituals, Ritual Offerings, Chao Pho Phaya Lae

¹ Faculty of Arts and Science, Chaiyaphum Rajabhat University email: chanin.sriyoyod@gmail.com

² Faculty of Arts and Science, Chaiyaphum Rajabhat University email: anchiraya.ch@cpru.ac.th

³ Independent scholar email: komgrish5215@gmail.com

บทนำ

พิธีกรรมและความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่ยังปรากฏในสังคมไทย โดยมักปรากฏในชุมชนท้องถิ่นที่มีประวัติศาสตร์ หรือตำนานที่เล่าสืบทอดต่อกันมาโดยเชื่อมโยงเข้ากับบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ พิธีกรรมและความเชื่อเหล่านี้มิได้เกิดขึ้นและดำรงอยู่อย่างไรเหตุผล หากแต่ในมุมมองทางมานุษยวิทยาถือว่าเป็นวิธีการที่มนุษย์ใช้สำหรับจัดการกับข้อจำกัดที่มนุษย์ไม่สามารถควบคุมได้ อาทิ การเจ็บไข้ได้ป่วย ภัยธรรมชาติ และความไม่แน่นอนของชีวิต (Xygalatas, 2022) นอกจากนี้พิธีกรรมและความเชื่อยังมีลักษณะเป็นกลไกทางสังคม เสมือนกฎเกณฑ์และระเบียบทางสังคมที่หล่อหลอม กลุ่มเกลาเชื่อมโยงให้ผู้คนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วย (นฤพนธ์ คังวิเศษ, 2560)

Startup (2020) ได้อธิบายเพิ่มเติมถึงความเป็นมาของความเชื่อและพิธีกรรมว่า ในห้วงพัฒนาการของมนุษย์ยุคแรก มนุษย์ไม่มีความสามารถในการอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ อาทิ ความแห้งแล้ง พายุ ตลอดจนความตาย มนุษย์จึงมีแนวโน้มที่จะตีความปรากฏการณ์ทางธรรมชาติดังกล่าวว่าเป็นผลมาจากสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีเจตนาให้เป็นเช่นนั้น โดยสิ่งเหนือธรรมชาตินั้นมีความเข้าใจ การให้คุณค่า และความปรารถนาแบบเดียวกันกับที่มนุษย์มี ดังนั้นกลไกและวิธีการที่จะทำให้นมนุษย์สามารถต่อรอง หรือสร้างความสัมพันธ์อันดีกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติจึงเกิดขึ้นผ่านการบูชา การอธิษฐาน พิธีกรรมและการสังเวย ซึ่งล้วนแต่ต้องมีกระบวนการ การจัดหาวัตถุหรือสิ่งของที่มนุษย์ให้คุณค่าจึงจะสร้างความพอใจให้แก่สิ่งเหนือธรรมชาตินั้น กระทั่งมอบสิ่งตอบแทนที่มนุษย์ปรารถนากลับมา ไม่เพียงแต่เครื่องสังเวยเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงสิ่งปลูกสร้างงานศิลปะ และวัตถุทางวัฒนธรรม ที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีสถานะสูงกว่า ปรากฏการณ์ดังกล่าวมีการสืบทอด และยังคงปรากฏให้เห็นในยุคปัจจุบัน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคอีสาน เป็นภูมิภาคที่อุดมไปด้วยพิธีกรรมและความเชื่อ โดยได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจากวัฒนธรรมไทย-ลาว ที่มีพัฒนาการมาจากความเชื่อทางศาสนาแบบดั้งเดิมของผู้คนในแถบอุษาคเนย์ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผีสงเทวดา (อาทิ ผีบ้านผีเรือน รุกขเทวดา ผีปู่ย่า ผีฟ้า ผีแถน) โดยผีในที่นี้มีใช้สิ่งน่ากลัว ทว่าเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีบทบาทต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ลักษณะเด่นของความเชื่อผีในวัฒนธรรมอีสาน คือ ความเชื่อในผีบรรพบุรุษ อาทิ ผีปู่ตา ที่หมายถึง ญาติ หรือบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว แต่ยังคงมีอิทธิพลในการให้คุณให้โทษแก่ลูกหลานได้ การประกอบพิธีกรรมเพื่อแสดงความเคารพและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีจึงเกิดขึ้นอย่างเป็นปกติ (Tambiah, 1970) ซึ่งเป็นการผสมผสานความเชื่อศาสนาผี เข้ากับศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธได้อย่างแนบแน่น

จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดหนึ่งในภูมิภาคอีสาน ได้รับการขนานนามว่า “ชัยภูมิ เมืองผู้กล้าพญาแล” สื่อสารให้เห็นถึงความเชื่อและความศรัทธาของชาวชัยภูมิที่มีต่อเจ้าพ่อพญาแล หรือพระยาภักดีชุมพล (แล) ในฐานะที่เป็นวิญญานบรรพบุรุษผู้สร้างบ้านแปลงเมือง วีรกรรมของเจ้าพ่อพญาแลได้รับการถ่ายทอดในหมู่คนชัยภูมิรุ่นสู่รุ่น โดยได้รับการยกย่องศรัทธาในฐานะที่เป็นบรรพบุรุษที่กล้าหาญเพื่อบ้านเมือง เป็นบุคคลที่มีความซื่อสัตย์ สุจริต การเคารพบูชาและขอพรจึงนิยมขอในเรื่องสุจริต ไม่ผิดศีลธรรม เช่น การทำงาน การเรียน การทำมาค้าขายสุจริต และสุขภาพ เป็นต้น ความเชื่อและการสักการะเจ้าพ่อพญาแลสะท้อนให้เห็นความเชื่อในผีบรรพบุรุษ ที่มีการยกระดับขึ้นเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เปรียบเสมือนเทพเจ้า แม้บรรพบุรุษนั้นจะล่วงลับไปแล้วทว่าถูกทำความเข้าใจว่าเป็นเสมือนมนุษย์ ความเชื่อนี้ได้รับการอธิบายภายใต้แนวคิดมานุษยรูปนิยม (Anthropomorphism) จาริตของพิธีกรรมและการสักการะตามความเชื่อนี้ จึงเป็นไปในทิศทางสนองความต้องการของเทพเจกเช่นเดียวกันกับความต้องการที่มนุษย์พึงมี อาทิ การเซ่นไหว้ด้วยอาหารคาวหวานชิ้นเล็ก สุกาและยาสูบ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นของดีที่มนุษย์ให้คุณค่า

พิธีกรรมที่คนชัยภูมิสักการะเจ้าพ่อพญาแลมีการสืบทอดเรื่อยมา และมีพัฒนาการจากการสักการะส่วนบุคคลไปสู่งานประเพณี ในปี พ.ศ. 2494 เป็นจุดเริ่มต้นของการบวงสรวงสักการะเจ้าพ่อพญาแลด้วยการถวายบายศรี และมีการแห่บายศรีรอบศาลเจ้าพ่อพญาแลในวันพุธแรกของเดือน 6 ของทุกปี กระทั่งปี พ.ศ. 2537 ส่วนราชการและประชาชนชาวชัยภูมิ ได้จัดขบวนแห่เครื่องสักการะและบายศรีโดยใช้ต้นแบบการจัดขบวนแห่และเครื่องสักการะตามเมื่อครั้งพิธีแห่อัญเชิญรูปหล่อเจ้าพ่อพญาแล ณ อนุสาวรีย์เจ้าพ่อพญาแล ในปี พ.ศ. 2509 การจัดขบวนแห่บายศรีก็ได้ดำเนินการเรื่อยมากระทั่งปัจจุบัน พิธีกรรมแห่บายศรีกลายเป็นงานประเพณีประจำปี ที่ได้รับการกล่าวถึงว่าเป็นประเพณีขบวนแห่บายศรีที่ยาวที่สุด

พิธีกรรมการสักการะเจ้าพ่อพญาแลถือเป็นหนึ่งในระบบความเชื่อที่มีนัยสำคัญต่อวิถีชีวิตของประชาชนในจังหวัดชัยภูมิ เครื่องสักการะที่ใช้ในพิธีกรรมดังกล่าวมิได้เป็นเพียงวัตถุประกอบพิธี หากแต่แฝงด้วยความเชื่อ ความหมายเชิง

สัญลักษณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการเลือกสรรวัสดุที่มีอยู่ในพื้นที่ อย่างไรก็ตามการศึกษามุ่งรวบรวมและจัดระบบองค์ความรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์ของพิธีกรรม และเครื่องสักการะยังคงมีอยู่อย่างจำกัด บทความวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาพิธีกรรม ความเชื่อและรูปแบบของเครื่องสักการะที่ถวายต่อเจ้าพ่อพญาแลในบริบทวัฒนธรรมจังหวัดชัยภูมิ เพื่อเป็นการเติมเต็มองค์ความรู้ทางด้านพิธีกรรม ความเชื่อ และเครื่องสักการะในท้องถิ่นจังหวัดชัยภูมิ อันเป็นประโยชน์สำหรับการประยุกต์ใช้ในการทำความเข้าใจรายละเอียดของพิธีกรรมและเครื่องสักการะต่อไป

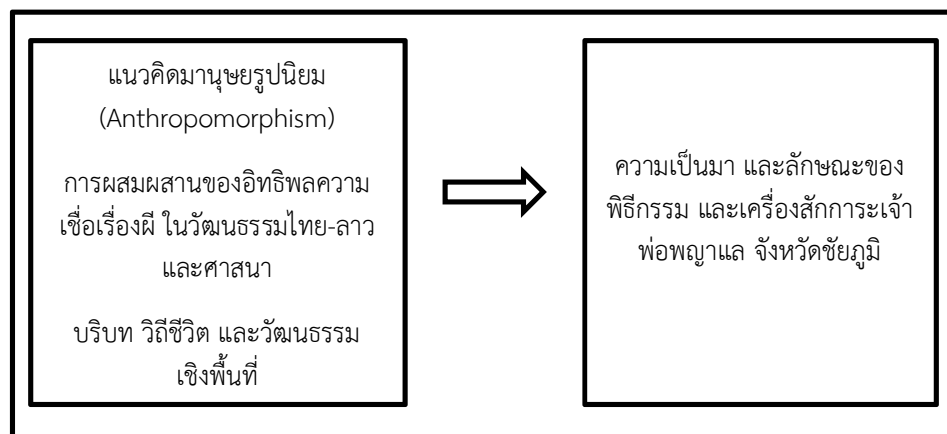
วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและลักษณะของพิธีกรรมในการสักการะเจ้าพ่อพญาแล จังหวัดชัยภูมิ
2. เพื่อศึกษาความเป็นมาและลักษณะของเครื่องสักการะจากความศรัทธาเจ้าพ่อพญาแล จังหวัดชัยภูมิ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรม พิธีกรรมและเครื่องสักการะในภาคอีสานของไทยเกิดขึ้นจากการผสมผสานของความเชื่อผีและพุทธ ที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อจากวัฒนธรรมไทย-ลาว โดยรูปแบบและวิธีการอาจมีความแตกต่างกันตามบริบทพื้นที่ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมพื้นถิ่น รวมถึงแนวคิดมานุษยรูปนิยม ที่อธิบายปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ก็ยังเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดขึ้นและคุณลักษณะของพิธีกรรมและเครื่องสักการะ อย่างไรก็ตาม การศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมความเชื่อของเจ้าพ่อพญาแลพบว่ามีข้อจำกัด อาทิ งานของसानนท์ ด้านภักดี (2565) ที่เสนอเพียงแต่ประวัติ ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ หากแต่ยังไม่ได้มีการขยายองค์ความรู้ว่า ความเป็นมาและลักษณะของพิธีกรรมเหล่านั้น เกิดขึ้นมาจากอิทธิพลใด ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสังเคราะห์ตัวแปรในการศึกษา ได้แก่ แนวคิดมานุษยรูปนิยม การผสมผสานของอิทธิพลความเชื่อเรื่องผีในวัฒนธรรมไทย-ลาวและศาสนา และบริบท วิถีชีวิต และวัฒนธรรม เพื่อใช้ในการศึกษาความเป็นมา และลักษณะของพิธีกรรม และเครื่องสักการะเจ้าพ่อพญาแล จังหวัดชัยภูมิ ดังปรากฏในภาพ 1

ภาพ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ที่มา: ผู้วิจัย (2569)

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย และการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมุ่งศึกษาพิธีกรรมการสักการะเจ้าพ่อพญาแล และศึกษาเครื่องสักการะเจ้าพ่อพญาแล ด้วยการศึกษาข้อมูลเอกสาร (Documentary Research) เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา

พิธีกรรม และเครื่องสักการะที่ใช้ในการบูชาเจ้าพ่อพญาแล จากเอกสาร หนังสือ งานวิจัย และแหล่งข้อมูลทางวัฒนธรรมของ จังหวัดชัยภูมิ ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการสักการะเจ้าพ่อพญาแล ได้แก่ ผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อพญาแล เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรม และลักษณะของเครื่องสักการะ

2. การกำหนดผู้ให้ข้อมูล

การวิจัยนี้มีผู้ให้ข้อมูล (Key Informants) ได้แก่ ผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อพญาแล จำนวน 3 คน เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับ พิธีกรรมและเครื่องสักการะ ผู้วิจัยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) โดยกำหนดคุณสมบัติของ ผู้ให้ข้อมูล คือ เป็นผู้ปฏิบัติงานที่ดูแลศาลเจ้าพ่อพญาแลไม่น้อยกว่า 3 ปี มีบทบาทเกี่ยวข้องโดยตรงกับการประกอบพิธีกรรม และการจัดเตรียมเครื่องสักการะ ตลอดจนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ความเชื่อ ขั้นตอนของพิธีกรรม และความหมายของเครื่องสักการะ

3. เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) สำหรับสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยข้อคำถามครอบคลุมประเด็น ได้แก่ ความเป็นมาและลักษณะของพิธีกรรมและเครื่องสักการะ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและการสักการะเจ้าพ่อพญาแล บริบท วิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ยึดโยงเข้ากับพิธีกรรม

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล

การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อพญาแล โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างและบันทึกข้อมูลด้วยการจดบันทึกและบันทึกเสียง ผู้วิจัยได้ปฏิบัติตามหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยชี้แจงวัตถุประสงค์การศึกษา และขอความยินยอมจากผู้ให้ข้อมูลก่อนทุกครั้ง ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Data Triangulation) โดยเปรียบเทียบความสอดคล้องกันของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลหลักที่แตกต่างกัน ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ด้วยการตีความ และพิจารณาความสอดคล้องของข้อมูล และสรุปข้อมูลตามวัตถุประสงค์การศึกษา

ผลการวิจัย

1. ความเป็นมาและลักษณะของพิธีกรรมการสักการะเจ้าพ่อพญาแล จังหวัดชัยภูมิ

1.1 ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อพญาแล

เจ้าพ่อพญาแล เป็นที่รู้จักของสาธารณชนในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองชัยภูมิ ประวัติศาสตร์ของจังหวัดชัยภูมินำเสนอว่าเจ้าพ่อพญาแล หรือพระยาภักดีชุมพล (แล) เป็นเจ้าเมืองคนแรกของเมืองชัยภูมิ ชื่อเดิมว่าท้าวแล เป็นชาวเวียงจันทน์ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน สร้างบ้านแปลงเมืองที่บ้านน้ำขุ่น หนองอีจาน (ชาวบ้านเรียกว่าหนองน้ำขุ่น สันนิษฐานว่าเป็นพื้นที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมาในปัจจุบัน) ตรงกับช่วงรัชสมัยของรัชกาลที่ 2 และได้ตั้งชื่อว่าเมืองไชยภูมิ ที่แปลว่าแผ่นดินที่เจริญกว่า เหตุที่มีคนลาวอพยพเข้ามาอยู่อาศัย ณ ดินแดนอีสานในห้วงดังกล่าว เป็นผลมาจากความขัดแย้งกันเองภายในของอาณาจักรล้านช้าง (ศรีสัตนาคนหุต) กระทั่งอาณาจักรล้านช้างตกเป็นเมืองประเทศราชของไทยนับแต่กรุงธนบุรีกระทั่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อมีคนลาวอพยพมาอยู่ที่เมืองไชยภูมิอย่างต่อเนื่อง ทำให้เมืองเกิดความแออัด สองปีถัดมาท้าวแลจึงได้พาผู้คนอพยพเมืองไชยภูมิไปยังโนนน้ำอ้อมสีลอง (สันนิษฐานว่าอยู่บริเวณบ้านชีเหล็กใหญ่ อำเภอเมืองชัยภูมิ) และอพยพอีกครั้งไปยังบ้านหลวง (สันนิษฐานว่าเป็นพื้นที่บริเวณหนองปลาเฒ่า อำเภอเมืองชัยภูมิ และเป็นที่ตั้งศาลเจ้าพ่อพญาแลในปัจจุบัน) เนื่องจากบ้านหลวงมีความอุดมสมบูรณ์มากกว่า เมื่อมีจำนวนบ้านเรือนเพิ่มมากขึ้น เมืองไชยภูมิจึงได้รับการโปรดเกล้าจากรัชกาลที่ 3 ยกฐานะบ้านหลวงให้เป็นเมืองชัยภูมิ และแต่งตั้งพระภักดีชุมพล (แล) เป็นเจ้าเมืองชัยภูมิคนแรก การสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อพญาแล สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันกับการศึกษาของบุษดี เวทย์การ

(2549) ที่กล่าวว่า ท้าวแลได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระยารักดีชุมพล (แล) ด้วยเหตุที่ท้าวแลนำทองคำขนาดใหญ่ที่ค้นพบในบ่อโซโหล์ (บริเวณบ้านบ่อทองคำ อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิในปัจจุบัน) พูลเกล้าฯ ถวายแดรัชกาลที่ 3

อย่างไรก็ตามวีรกรรมของพระยารักดีชุมพล (แล) มิได้ปรากฏเพียงแค่การสร้างบ้านแปลงเมือง และการได้รับความดีความชอบจากการส่งส่วยทองคำไปยังราชธานีเท่านั้น ในปี พ.ศ. 2369 เจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ก่อการกบฏ โดยจะขอยกทัพผ่านเมืองชัยภูมิ และได้เกลี้ยกล่อมให้พระยารักดีชุมพล (แล) เจ้าเมืองชัยภูมิ ช่วยจัดส่งเสบียงและกวาดต้อนคนลาวกลับเวียงจันทน์ ทว่าพระยารักดีชุมพล (แล) และพระไกรสีหนาท เจ้าเมืองภูเขียว ได้ถ่วงเวลาการขนส่งเสบียงและกวาดต้อนผู้คนเพื่อรอทัพหลวงจากราชธานีกระทั่งสามารถปราบกบฏได้สำเร็จ เจ้าอนุวงศ์จึงได้ประหารชีวิตพระยารักดีชุมพล (แล) ในที่สุดจากวีรกรรมดังกล่าวพระยารักดีชุมพล (แล) จึงได้รับบรรดาศักดิ์เป็น พระยารักดีชุมพล (แล) และกลายเป็นที่กล่าวถึงในด้านความจงรักภักดีต่อแผ่นดินและกษัตริย์ไทย

ผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อพญาแลให้ข้อมูลว่า ภายหลังจากที่พระยารักดีชุมพล (แล) เสียชีวิตไป ชาวบ้านเมืองชัยภูมิได้สร้างศาลเพียงตา ที่มีลักษณะเป็นศาลไม้ มีเสาสี่ต้น มุงด้วยไม้กระดาน ไว้สำหรับเป็นที่ประดิษฐานดวงวิญญาณของพระยารักดีชุมพล (แล) และเพื่อใช้เป็นสถานที่ให้ผู้คนกราบไหว้ ศาลดังกล่าวเรียกว่าศาลตาปู่ ตามความเชื่อของคนลาวที่นับถือผีบรรพบุรุษ ต่อมาปี พ.ศ. 2494 จึงได้มีการสร้างศาลหลังใหม่ที่แข็งแรงถาวรขึ้น ในปี พ.ศ. 2511 ได้มีการสร้างศาลขนาดใหญ่ขึ้นโดยสร้างครอบศาลหลังเดิมไว้ กระทั่งในปัจจุบันมีการสร้างศาลใหม่ขึ้นอีกครั้ง ณ บริเวณหนองปลาเฒ่า อำเภอเมืองชัยภูมิ ในปี พ.ศ. 2509 ได้มีการหล่อรูปพระยารักดีชุมพล (แล) ในลักษณะยืน เพื่อประดิษฐานที่อนุสาวรีย์ใจกลางเมืองชัยภูมิ แทนที่ประดิษฐานรูปหล่ออื่นที่มีข้อความที่จารึกไว้ว่า “พระยารักดีชุมพล (แล) เจ้าเมืองชัยภูมิคนแรก พ.ศ. 2360-2369 เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงจรรโลงรักดีต่อบ้านเมือง ได้สร้างเมืองชัยภูมิและพัฒนามืองให้เจริญขึ้นเป็นลำดับ ชาวชัยภูมิได้พร้อมใจกันสร้างอนุสาวรีย์ของท่านไว้เป็นที่ระลึกเมื่อ พ.ศ. 2508” แม้ว่าพระยารักดีชุมพล (แล) เจ้าเมืองคนแรกของชัยภูมิจะล่วงลับไปแล้ว แต่นามของท่าน รวมถึงวีรกรรมความกล้าหาญ ความจงรักภักดีและความซื่อสัตย์ต่อแผ่นดินที่ให้อยู่ที่กิน ยังคงปรากฏและจารึกไว้สืบทอดมาจนปัจจุบัน

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ความเชื่อเกี่ยวกับพระยารักดีชุมพล (แล) บุคคลธรรมดาที่เป็นเจ้าเมืองในอดีต ได้รับการยกระดับฐานะให้กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เปรียบเสมือนเทพที่สามารถดลบันดาลคุณและโทษให้กับมนุษย์ได้ พิจารณาได้จากการเรียกพระยารักดีชุมพล (แล) ว่า “เจ้าพ่อ” แทนบรรดาศักดิ์หรือชื่อเดิมของท่าน นอกจากนี้ผู้คนยังกล่าวถึงและเล่าขานตำนานความศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติของเจ้าพ่อพญาแลสืบทอดต่อกันมา อาทิ เมื่อครั้งที่พระยารักดีชุมพล (แล) ต้องโทษประหารชีวิต ตามตำนานนำเสนอว่า พระยารักดีชุมพล (แล) เป็นผู้มีอาคม พินแทงไม่เข้า จึงจะต้องสำเร็จโทษประหารด้วยการใช้ไม้แหลมเสียบทวารหนัก หรือเมื่อครั้งที่มีการอัญเชิญรูปหล่อพระยารักดีชุมพล (แล) ไปประดิษฐานยังอนุสาวรีย์กลางเมืองในปี พ.ศ. 2509 เกิดฟ้าฝนคะนอง แต่เมื่อจะเริ่มขบวนแห่ฝนนั้นก็กลับหยุดตกอย่างน่าอัศจรรย์ใจ เป็นต้น

ความศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติของเจ้าพ่อพญาแลที่เล่าขานสืบทอดกันมาปรากฏให้เห็นการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อในศาสนาผี ศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเป็นความเชื่อในแถบอุษาคเนย์ แต่เดิมก่อนที่ศาสนาพุทธจะแพร่กระจายมายังดินแดนสุวรรณภูมิ ผู้คนนับถือศาสนาผี มีความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษและสิ่งที่ไม่มองเห็น โดยเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้มีพลังเหนือธรรมชาติ สามารถดลบันดาลและกำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ เป็นการเน้นย้ำว่าชีวิตของมนุษย์ย่อมผูกพันอยู่กับผีเสมอ ดังข้อความที่ระบุในพงศาวดารล้านช้างที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์และผีว่า “ผีแลคนเที่ยวไปมาหากันนับชาติ” ซึ่งสอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูลหลักว่า วัฒนธรรมของคนลาวมีความเชื่อว่าหากใครตายแล้ว วิญญาณหรือขวัญก็จะยังอยู่ ไม่ได้ไปเวียนว่ายตายเกิดตามความเชื่อของศาสนาพุทธแต่อย่างใด กระทั่งศาสนาพุทธ และพราหมณ์ ได้แผ่อิทธิพลเข้ามา จึงเกิดการผสมผสานระหว่างความเชื่อเดิมเข้ากับวิถีของพุทธและพราหมณ์ ลักษณะของความเชื่อที่ผสมผสานจึงปรากฏในลักษณะของการบูชาผี (บุคคลที่ล่วงลับไปแล้ว) ในขณะเดียวกันก็เชื่อว่าหากทำความดี อยู่ในศีลในธรรมย่อมได้รับความคุ้มครองและให้พรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีองค์ประกอบทางความเชื่อใกล้เคียงกับศาสนาพุทธ และการจะเข้าถึง หรือสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้จะต้องผ่านพิธีกรรมบวงสรวงที่มีจารีตหรือนบที่ได้รับอิทธิพลจากทางศาสนาพราหมณ์

ตาราง 1 ความเชื่อมโยงระหว่างความเชื่อในเจ้าพ่อพญาแลกับอิทธิพลทางศาสนา

ความเชื่อในเจ้าพ่อพญาแล สะท้อนผ่านพิธีกรรม เกิดขึ้นจากอิทธิพลความเชื่อจากศาสนาผี พราหมณ์ และพุทธ	ศาสนา	ความเชื่อหลัก
	ผี	ผีบรรพบุรุษ วิญญาณหรือขวัญ ยังคงอยู่ ไม่เวียนว่ายตายเกิด
	พราหมณ์	การสร้างจารีต ขนบ เพื่อบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์
	พุทธ	การทำดี ดำรงตนในศีลธรรม สิ่งศักดิ์สิทธิ์จะคุ้มครอง

ที่มา: ผู้วิจัย (2569)

ปัจจุบันผู้คนที่มิใช่เพียงแค่ชาวชัยภูมิเท่านั้น ยังคงแวะเวียนมากราบสักการะขอพรเจ้าพ่อพญาแล ผู้ดูแลศาลให้ข้อมูลว่า ส่วนใหญ่ผู้คนมักมาขอพรเรื่องโชคลาภ การทำมาค้าขาย ขอให้ชีวิตเจริญรุ่งเรือง นอกจากนี้ยังพบว่ามีความเชื่อว่าเจ้าพ่อพญาแลสามารถรักษาอาการเจ็บป่วยได้ เนื่องจากเมื่อครั้งที่ยังมีชีวิตอยู่ นอกจากการเป็นนักรบ และนักปกครองแล้ว ยังเป็นหมอยาด้วย จึงได้มีผู้คนมาขอให้หายจากอาการเจ็บป่วยด้วย อย่างไรก็ตามการขอในสิ่งที่ไม่ดี ผิดกฎหมายบ้านเมือง ผู้คนเชื่อว่าเจ้าพ่อพญาแลจะไม่ให้สมปรารถนา เนื่องจากขัดกับอุดมการณ์ของเจ้าพ่อพญาแลที่จงรักภักดีต่อบ้านเมือง

จากความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างผี พุทธและพราหมณ์อย่างเป็นระบบ ทำให้บุคคลที่มีวัตรกรรมอันน่ายกย่องในประวัติศาสตร์ กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง ผู้คนต่างศรัทธาทั้งในฐานะที่เป็นบรรพบุรุษ และเป็นผู้ที่ดลบันดาลประทานพรให้เกิดความสมหวัง ความเชื่อเหล่านี้จึงก่อให้เกิดพิธีกรรม และการสร้างเครื่องสักการะรูปแบบต่าง ๆ เพื่อบวงสรวงสักการะเจ้าพ่อพญาแล

1.2 ความเป็นมาและลักษณะของพิธีกรรมการสักการะเจ้าพ่อพญาแล

ผลการศึกษาพบว่า ผู้คนที่มาสักการะเจ้าพ่อพญาแล สามารถจำแนกตามวัตถุประสงค์ของการสักการะ ได้แก่ การสักการะขอพรเพื่อความเป็นสิริมงคลทั่วไป และการบนบานและการแก้บนโดยมีจุดประสงค์การขอเฉพาะ อาทิ การบนบานให้ไถ่จาง หายจากการเจ็บป่วย รวมถึงการบนบานเกี่ยวกับการขายที่ดิน โดยพบว่าผู้คนจะมากกราบสักการะมากในวันพุธ เนื่องจากเป็นวันตรงกลางของสัปดาห์บนความเชื่อที่ว่าวันตรงกลางย่อมเป็นวันที่ดี พิธีกรรมการสักการะเจ้าพ่อพญาแล มีความเป็นมาและลักษณะของพิธีกรรม ดังนี้

1) พิธีกรรมการเลี้ยงผี หรือการเลี้ยงขวัญ

การเลี้ยงผี เป็นพิธีกรรมดั้งเดิมที่มาจากความเชื่อเรื่องผีเป็นพื้นฐาน มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงความเคารพและตอบแทนบุญคุณของผีบรรพบุรุษ ในที่นี้คือ เจ้าพ่อพญาแล ที่ดูแลปกป้องคุ้มครองลูกหลานชัยภูมิ พิธีกรรมเลี้ยงผีจะเริ่มต้นด้วยการให้พ้อจ้ำ (คนทรง) และหมอแคน (คนเป่าแคน) สื่อสารกับเจ้าพ่อพญาแล มีอาหารคาวหวาน สุรา และบายศรีปากชาม ในการไหว้ พิธีกรรมดังกล่าวมักจัดตั้งขึ้นในโอกาสสำคัญ ได้แก่ ประเพณีบุญเดือนหก ปีใหม่ สงกรานต์ หรือช่วงเวลาที่ เป็นสิริมงคล เป็นต้น

2) การเข้าทรง

การเข้าทรงเป็นวิธีการสื่อสารของมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผ่านร่างทรง ในศาลเจ้าพ่อพญาแลพบว่า มีร่างทรงเจ้าพ่อพญาแล ที่เชื่อว่าเป็นผู้ที่สามารถรับและถ่ายทอดเจตนาของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มนุษย์รับรู้ได้ การเข้าทรงนี้มักเกิดขึ้นในกรณีที่ ต้องการคำแนะนำ การอนุญาต การแก้ปัญหา หรือการสอบถามในเหตุการณ์ที่ไม่สามารถอธิบายได้ ผู้ดูแลศาลให้ข้อมูลว่า การเข้าทรงเจ้าพ่อพญาแลเกิดขึ้นมานานนับตั้งแต่ที่มีการสร้างศาลเพียงตา (ศาลตาปู่) เพื่อให้เป็นที่สิงสถิตของดวงวิญญาณเจ้าพ่อพญาแล เมื่อมีการสักการะในช่วงเดือนหก ร่างทรง (พ้อจ้ำ หรือแม่จ้ำ) จะนำกล่าวถวายเครื่องสักการะ มีคนเป่าแคน (หมอแคน) และการรำยรำ เพื่ออัญเชิญดวงวิญญาณของเจ้าพ่อพญาแลมารับเครื่องสังเวย ในปัจจุบันการเข้าทรงยังคงพบเห็นได้ทั่วไป ผ่านการดำเนินการโดยพ้อจ้ำหรือแม่จ้ำ

3) การบนบานและการแก้บน

การบนบานและการแก้บน เป็นความสัมพันธ์แบบแลกเปลี่ยนระหว่างมนุษย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยมนุษย์จะสร้างเงื่อนไขเพื่อต่อรองแลกเปลี่ยนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หากมนุษย์ได้รับการตอบสนองตามที่บนบานไว้แล้ว จะต้องกลับมาแก้บนตามเงื่อนไขที่ได้ต่อรองไว้ พิธีกรรมการบนบานหรือการขอจะเริ่มต้นด้วยการจุดธูปเทียน พร้อมด้วยพวงมาลัยดอกไม้มัด ตั้งนะโม 3 จบแล้วอธิษฐานเรื่องที่จะขอ และบอกสิ่งที่เป็นเงื่อนไขที่จะต่อรองกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยผู้คนมักบนบานกันในวันพุธช่วงเวลาเช้า เมื่อได้สำเร็จตามประสงค์ที่บนบานไว้ จะต้องมีการกลับมาแก้บน โดยส่วนมากผู้คนมักจะนำหมอแค้น นางรำ และการถวายอาหารคาวหวาน ผลไม้ สุรายาสูบ หมากพลู พร้อมทั้งบายศรีปากชาม 1 คู่ ดังคำสัมภาษณ์

คนเค้ามารขอ มาบน ก็เอาของดี ๆ มาถวาย เหล้าไห ไก่ตัว บายศรี ดอกไม้ ถวายแล้ว หมอแค้นก็จะเป่าแคน เค้ามารายรำ ฟ้อนไปรอบ ๆ องค์กรเจ้าพ่อ ส่วนใหญ่ที่ขอก็ขายที่ได้ ทำมาค้าขายดี
(การสื่อสารส่วนบุคคล, 23 มีนาคม 2569)

นอกจากนี้ยังพบว่า มีการแก้บนด้วยวิธีการทำความสะอาดบริเวณรอบศาลเจ้าพ่อพญาแล การวิ่งรอบอนุสาวรีย์เจ้าพ่อพญาแล และการแสดงดนตรีรุดแห่ ซึ่งเป็นเงื่อนไขการต่อรองกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปรับเปลี่ยนไปตามกระแสนิยม

2. ความเป็นมาและลักษณะของเครื่องสักการะจากความศรัทธาเจ้าพ่อพญาแล จังหวัดชัยภูมิ

จากผลการศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมที่นำเสนอไปก่อนหน้านี้ จะเห็นได้ว่าการสักการะเจ้าพ่อพญาแลไม่ว่าด้วยพิธีกรรมใดก็ตาม จะมีเครื่องสักการะที่คล้ายคลึงกัน ได้แก่ อาหารคาวหวาน บายศรี และเครื่องบวงสรวงอื่น อาทิ เครื่องคาย เป็นต้น อย่างไรก็ตามผลการศึกษาได้อธิบายรายละเอียดของความเป็นมาและลักษณะของเครื่องสักการะแต่ละชนิด ดังนี้

1) อาหารคาวหวาน

อาหารคาวหวานเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของเครื่องสักการะในพิธีกรรมเจ้าพ่อพญาแล ประกอบด้วย อาหารคาว อาหารหวาน เครื่องดื่ม หมากพลู และยาเส้น การถวายเครื่องคาวหวานนี้มีความเชื่อมโยงกับความเชื่อที่ทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์มีสถานะเช่นเดียวกับมนุษย์ กล่าวคือ ความเชื่อว่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือยังคงต้องการกิน ดื่มและสุข หากความสำราญเหมือนกับตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อพิจารณาในเชิงบริบท วิถีชีวิตและวัฒนธรรม พบว่าอาหารคาวหวานที่ใช้เป็นเครื่องสักการะสามารถสะท้อนอัตลักษณ์ของกลุ่มคนในพื้นที่ โดยเฉพาะกลุ่มไทลาวซึ่งเป็นประชากรดั้งเดิมของจังหวัดชัยภูมิ อาหารที่นิยมใช้ในอดีต ได้แก่ ปลาบั้ง ไก่ และเหล้าพื้นบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตเกษตรกรรมและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ตามบริบทของท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม ในบริบทสังคมร่วมสมัย เครื่องคาวหวานมีการเปลี่ยนแปลง ผู้คนนิยมนำหัตถ์มาสักการะ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมจีนที่เชื่อว่าหัตถ์เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ และความเจริญรุ่งเรือง นอกจากนี้ยังมีอาหารคาวหวานร่วมสมัย อาทิ แกง ผัด ขนมไทย เบเกอรี่ ตลอดจนผลไม้นานาชนิด เป็นต้น

2) บายศรีและขันหมากเบ็ง

บายศรีและขันหมากเบ็ง เป็นเครื่องสักการะสำคัญและเป็นสัญลักษณ์แห่งความศรัทธาสูงสุดที่ชาวชัยภูมิมีต่อเจ้าพ่อพญาแล โดยได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ บายศรีมีรากศัพท์จากภาษาเขมรที่แปลว่า “ข้าวอันเป็นสิริมงคล” โดยทั่วไป บายศรีจะมีลักษณะตามรูปจำลองของเขาสุมะรุตามคติพราหมณ์-พุทธ ที่เชื่อว่าเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวาล และเป็นที่สุดของเทพเจ้าชั้นสูง ในขณะที่ขันหมากเบ็ง เป็นคำที่ใช้เรียกบายศรีในวัฒนธรรมอีสานและลาว เป็นเครื่องสักการะที่ประดิษฐ์จากใบตองและดอกไม้เพื่อใช้บูชาผีบรรพบุรุษ บายศรีอีกชนิดที่พบทั่วไปและเป็นที่นิยมในการสักการะของคนปัจจุบัน คือ บายศรีปากชาม เป็นบายศรีขนาดเล็กจัดวางในชาม นิยมใช้ใบตองและดอกไม้สด (ส่วนมากเป็นดอกดาวเรือง) ที่มีอยู่ในท้องถิ่น สามารถประดิษฐ์ขึ้นเองได้ และราคาไม่สูง

ภาพ 2 บายศรีปากชาม

ที่มา: ผู้เขียน (2569)

อย่างไรก็ตาม ในประเพณีบุญเดือนหกมีการแห่บายศรีขนาดใหญ่ เรียกว่าบายศรีวิจิตร ที่มีการประดิษฐ์ด้วยความวิจิตรงดงาม บายศรีวิจิตรจะมีขอบในการทำที่แตกต่างไปจากบายศรีทั่วไป กล่าวคือ นอกจากมีความวิจิตรบรรจงมากกว่าแล้ว ยังมักแฝงไปด้วยคติธรรมทางพุทธศาสนา อาทิ หลักธรรมอริยสัจ 4 มรรค 8 ที่นำเสนอผ่านการประดิษฐ์บายศรีด้วย

ความเป็นมาของการถวายบายศรีต่อเจ้าพ่อพญาแล สันนิษฐานว่ามีจุดเริ่มต้นจากนางบุญมี (ภรรยาของเจ้าพ่อพญาแล) ได้ร่วมกับชาวบ้านจัดทำบายศรี 7 ชั้น เพื่อรับขวัญเจ้าพ่อเมื่อครั้งที่ท่านเดินทางกลับมาจากการปักปันเขตแดน หลังจากนั้นจึงได้มีการปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา กระทั่งปัจจุบันพิธีแห่บายศรีกลายเป็นงานประเพณีสำคัญของจังหวัดชัยภูมิในวันพุธแรกของเดือนหกของทุกปี จะมีการจัดขบวนแห่บายศรีที่ยิ่งใหญ่ และมีจำนวนบายศรีวิจิตรมากที่สุดในประเทศไทย โดยเริ่มแห่จากเทศบาลเมืองชัยภูมิไปยังศาลเจ้าพ่อพญาแล เพื่อสักการะเจ้าเมืองคนแรกของเมืองชัยภูมิ

ภาพ 3 บายศรีวิจิตร

ที่มา: ผู้เขียน (2569)

3) เครื่องบวงสรวง

เครื่องบวงสรวง เป็นเครื่องสักการะที่พบว่ามีการใช้สักการะเจ้าพ่อพญาแลด้วยเช่นกัน จากการศึกษาพบว่า เครื่องบวงสรวงมักใช้ในพิธีกรรมสักการะเจ้าพ่อพญาแลและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อของชาวอีสาน เพื่อใช้ในการอัญเชิญ

เพื่อบอกกล่าว และสื่อสารกับดวงวิญญาณของเจ้าพ่อพญาแล ได้แก่ เครื่องคาย คือ สิ่งของที่มีการจัดเตรียมไว้สำหรับแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือที่รู้จักกันว่าขัน 5 ประกอบด้วย รูป 5 คู่ เทียน 5 คู่ ดอกไม้ 5 คู่ มีเงินค่าคาย เงินที่บรรจุในพานเครื่องคายทำหน้าที่เป็นสื่อกลาง ในการร้องขอความช่วยเหลือจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ในพิธีเสี่ยงทายรักษาโรคจะมีการใส่เงิน 1 สลึง ลงในขัน 5 เพื่อเป็นค่าธรรมเนียมในการอัญเชิญดวงวิญญาณเจ้าพ่อพญาแลมาวินิจฉัยสาเหตุของการเจ็บป่วย หรือในบางตำรากำหนดเงินค่าคายไว้ที่ 4 บาท 1 สลึง เพื่อใช้ในพิธีถอนเคราะห์กรรม

สรุปและอภิปรายผล

การศึกษาความเป็นมาและลักษณะทางพิธีกรรมและเครื่องสักการะจากความศรัทธาเจ้าพ่อพญาแล จังหวัดชัยภูมิ มีประเด็นที่น่าสนใจสามารถสรุปและอภิปรายผลการศึกษาได้ ดังนี้

ตามที่ Startup (2020) เสนอว่า ความเชื่อในศาสนา (religion) และสิ่งลึกลับ (magic) มักแทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตของสังคมนับแต่ในยุคก่อนมีลายลักษณ์อักษร (pre-literate society) ในสังคมขนาดเล็กความเชื่อในเทพเจ้าและวิญญาณ ที่เป็นพลังที่มองไม่เห็นนั้น กลับมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ มักถูกทำให้เข้าใจและมีปฏิสัมพันธ์ในลักษณะแบบเดียวกับมนุษย์ เช่นเดียวกับความเชื่อในเทพเจ้ากรีก ที่มีความเชื่อว่าเหล่าเทพเหล่านั้นมีความปรารถนาทางเพศ ความรัก อำนาจ และมีแรงจูงใจคล้ายมนุษย์ ความเชื่อดังกล่าวพบได้เช่นเดียวกันในสังคมภาคอีสานของไทย ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ต้นรากของพิธีกรรมและเครื่องสักการะเกิดขึ้นจากความเชื่อในลักษณะข้างต้นเช่นกัน ในทางมานุษยวิทยาอธิบายความเชื่อของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติได้ภายใต้แนวคิดมานุษยรูปนิยม (Anthropomorphism) โดยใช้ให้เห็นว่า มนุษย์มีความเชื่อว่าสิ่งเหนือธรรมชาติ (ทั้งนี้หมายรวมถึงสิ่งอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์) สามารถรับรู้ มีความรู้สึก และความปรารถนาเช่นเดียวกับที่มนุษย์มี หรือเรียกว่าเป็นความพยายามทำให้สิ่งนั้นมีคุณลักษณะเฉกเช่นเดียวกับมนุษย์ เหตุที่มนุษย์ต้องพยายามให้เป็นเช่นนั้น เนื่องจากเป็นวิธีการที่จะทำให้นมนุษย์สามารถเข้าใจ สื่อสาร และต่อรองกับสิ่งเหล่านั้นได้ Smart (1993) ยังเสนอให้เห็นว่าความเชื่อเหล่านั้นมีพัฒนาการ เมื่อสังคมมีขนาดใหญ่ และเกิดหน่วยทางสังคมที่มากและซับซ้อนขึ้น ทำให้ผู้คนนับถือเทพหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์หลายองค์ (polytheism) ต่อเมื่อสังคมได้รับอิทธิพลจากการเกิดรัฐและจักรวรรดิ ความเชื่อจึงแปรเปลี่ยนไปสู่ศาสนาแบบเอกเทวนิยม (monotheism) ที่ผู้คนนับถือเทพองค์เดียวกัน เพื่อเป็นการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของชุมชน กระทั่งในภายหลังเกิดการพัฒนารูปแบบของโครงสร้างของความเชื่อ ตลอดจนพิธีกรรมการสักการะ ที่เป็นการผลิตซ้ำและต่อเนื่องเพื่อให้สิ่งเหนือธรรมชาติพึงพอใจ แนวคิดนี้มองว่าสิ่งเหนือธรรมชาติมีความต้องการเหมือนกันกับผู้ปกครองที่เป็นมนุษย์ ที่อาจมิได้ต้องการเพียงแค่การแสดงความเคารพจากคนใดคนหนึ่งเท่านั้น หากแต่ต้องการให้เกิดการกระทำร่วมกัน ยังมีคนร่วมเคารพหรือสักการะมากเท่าใด ยิ่งแสดงถึงความยิ่งใหญ่เท่านั้น ประเด็นที่นักวิชาการเสนอข้างต้นนี้จึงเป็นคำอธิบายว่าเหตุใดจังหวัดชัยภูมิจึงมีการเคารพศรัทธาเจ้าพ่อพญาแล อันนำมาซึ่งการประกอบพิธีกรรมและถวายเครื่องสักการะ กระทั่งเป็นงานประเพณีบายศรีบุญเดือน 6 ที่ยิ่งใหญ่ในปัจจุบัน

ผลการศึกษาในด้านพิธีกรรมการสักการะเจ้าพ่อพญาแล พบว่า มีลักษณะที่เป็นการผสมผสานกันระหว่างศาสนาพุทธ พราหมณ์ และความเชื่อผีบรรพบุรุษที่มีมาแต่ดั้งเดิม กล่าวคือ ความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อพญาแลในฐานะดวงวิญญาณของบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งเมืองสะท้อนอิทธิพลของความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ซึ่งเชื่อว่าวิญญาณของผู้ล่วงลับยังคงสถิตอยู่และสามารถปกป้องรักษา รวมถึงให้คุณและโทษแก่ลูกหลานได้ ซึ่งเป็นความเชื่อที่พบได้แบบเดียวกันในสังคมวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง การศึกษาของรุ่งฤทัย ราพิงจิต และคณะ (2568) ชี้ให้เห็นว่า ชาวอีสานลุ่มน้ำโขงให้ความสำคัญกับอำนาจเหนือธรรมชาติที่พัฒนาขึ้นมาจากความเชื่อผีบรรพบุรุษ จึงสร้างสื่อกลางสำหรับแสดงความเคารพและใช้สื่อกลางนั้นสื่อสารกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ขณะเดียวกันรูปแบบของพิธีกรรมบวงสรวง การจัดบายศรี เครื่องคาย การอัญเชิญดวงวิญญาณผ่านคนทรงและหมอแคน ล้วนสะท้อนอิทธิพลของคติพราหมณ์ที่ให้ความสำคัญกับพิธีกรรมและแบบแผนในการสื่อสารกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ส่วนการยกย่องเจ้าพ่อพญาแลในฐานะบุคคลผู้เสียสละ ซื่อสัตย์ และผู้สร้างคุณประโยชน์แก่บ้านเมือง รวมถึงความเชื่อที่ว่า การอธิษฐานขอพรควรตั้งอยู่บนความสุจริตและศีลธรรม สะท้อนการหลอมรวมเข้ากับคติทางพระพุทธศาสนา ข้อค้นพบดังกล่าวเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับแนวคิดของ Tambiah (1970) ที่อธิบายว่า ระบบความเชื่อที่มีในสังคมไทย มีลักษณะผสมผสานกันโดยผลลัพธ์ที่ได้กลายเป็นอัตลักษณ์ทางพิธีกรรม ที่มีลักษณะเฉพาะของการสักการะเจ้าพ่อพญาแล

อย่างไรก็ตาม อัตลักษณ์ของเครื่องสักการะเจ้าพ่อพญาแล มิได้เกิดขึ้นจากการผสมผสานระหว่างศาสนาและความเชื่อเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงอิทธิพลของบริบททางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมดั้งเดิมของพื้นที่ด้วย รูปแบบของพิธีกรรม เครื่องสักการะ ตลอดจนบุคคลที่กำหนดให้มีบทบาทในการประกอบพิธีกรรมล้วนแล้วแต่มีฐานรากมาจากวัฒนธรรมดั้งเดิมของพื้นที่ทั้งสิ้น อาทิ การเลือกใช้เหล้าไห ไก่ตัว ในการเคารพสักการะ ล้วนเชื่อมโยงมาจากอาหารพื้นถิ่น หรือการใช้หมอแคน ในการประกอบพิธีกรรมเพื่อสื่อสารกับเจ้าพ่อ ก็เกิดขึ้นจากที่หมอแคนเป็นทุนทางวัฒนธรรมเดิมของคนอีสาน เป็นต้น ประเด็นนี้สอดคล้องกับที่ Bell (1992) เสนอว่า พิธีกรรมเป็นวิธีการหรือแนวปฏิบัติที่ผู้คนสร้างขึ้นจากบริบทวัฒนธรรมของตนเอง มิได้เกิดขึ้นจากกฎเกณฑ์ทางศาสนาทั้งหมด

ผลการศึกษาอัตลักษณ์ทางพิธีกรรมและเครื่องสักการะเจ้าพ่อพญาแล ยังสื่อสารให้เห็นถึงพลวัตของการประกอบพิธีกรรมและเครื่องสักการะ ที่เกิดการปรับเปลี่ยนตามบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และวิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละยุคสมัย เครื่องสักการะหลายชนิดที่ปรากฏในอดีต เช่น หมาก พลุ สุราพื้นบ้าน หรืออาหารพื้นถิ่น ยังคงได้รับการสืบทอด ขณะเดียวกันก็มีการเพิ่มเครื่องสักการะรูปแบบใหม่ เช่น เครื่องต้มสมัใหม่ เบเกอรี่ หรือสิ่งของที่สะท้อนค่านิยมร่วมสมัย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความศรัทธามีได้ยึดติดกับวัตถุชนิดใดชนิดหนึ่ง ทว่าเปิดโอกาสให้ผู้ศรัทธาเลือกใช้สิ่งที่มีคุณค่าในบริบทของตนเองเป็นสื่อในการแสดงออกถึงความเคารพและการตอบแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์

การศึกษานี้จึงได้ข้อสรุปว่าความเป็นมาและลักษณะของพิธีกรรมและเครื่องสักการะเจ้าพ่อพญาแลเกิดขึ้นจากการผสมผสานกันของศาสนาและความเชื่อดั้งเดิม ตลอดจนบริบทวัฒนธรรมในพื้นที่ ส่งผลให้มีพิธีกรรมและการใช้เครื่องสักการะที่มีความเฉพาะของชาวชัยภูมิ อย่างไรก็ตามพิธีกรรมและเครื่องสักการะดังกล่าวเป็นพลวัต มีการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย หากแต่แก่นของพิธีกรรมยังคงทำหน้าที่เชื่อมโยงผู้คนเข้ากับเจ้าพ่อพญาแลเช่นเดิม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

ผลการศึกษาพบว่าพิธีกรรมและเครื่องสักการะเจ้าพ่อพญาแลมีคุณค่าในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดชัยภูมิ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ ศาลเจ้าพ่อพญาแล องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานด้านวัฒนธรรม ควรร่วมกันจัดทำฐานข้อมูลองค์ความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรม เครื่องสักการะ และความหมายเชิงวัฒนธรรมของแต่ละองค์ประกอบ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ เนื่องจากองค์ความรู้หลายส่วนยังคงถ่ายทอดด้วยวาจาและมีความเสี่ยงต่อการสูญหาย

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษานี้มุ่งศึกษาพิธีกรรมและเครื่องสักการะเจ้าพ่อพญาแลในบริบทของจังหวัดชัยภูมิ ที่อธิบายถึงลักษณะของพิธีกรรมและเครื่องสักการะ ตลอดจนที่มาและเหตุผลของพิธีกรรมและเครื่องสักการะดังกล่าว การศึกษาครั้งต่อไปควรเปรียบเทียบกับพิธีกรรมของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ท้องถิ่นในพื้นที่อื่น เช่น ศาลหลักเมือง เจ้าพ่อ หรือผีบรรพบุรุษในภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อวิเคราะห์ว่าบริบททางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมส่งผลต่อการก่อรูปของลักษณะทางพิธีกรรมและเครื่องสักการะอย่างไร รวมทั้งอาจศึกษาถึงผลกระทบของกระแสสังคมร่วมสมัย การท่องเที่ยว และสื่อดิจิทัลที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมและความศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ท้องถิ่น

เอกสารอ้างอิง

- นฤพนธ์ ดัวงวิเศษ. (2560). แนวคิดมานุษยวิทยากับการศึกษาความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสังคมไทย. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 25(47), 173-197.
<https://so06.tci-thaijo.org/index.php/husojournal/article/view/76724>
- บุษดี เวทยากร. (2549). *พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และความสำคัญของเมืองชัยภูมิ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2394)* [ปริญญาณิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ]. SWU IR.
<https://hdl.handle.net/20.500.14740/40675>
- รุ่งฤทัย รำพึงจิต จักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า และกิตติกรณ์ นพอุดมพันธ์. (2568). บายศรี: ภูมิปัญญาและความเชื่อของชาวอีสานลุ่มน้ำโขง. *วารสารปาริชาติ*, 38(2), 552-566. <https://doi.org/10.55164/pactj.v38i2.276445>

सानนท์ ด้านภักดี. (2565). ประวัติ ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อ การถวายบายศรีเจ้าพ่อพญาแล. *วารสารวิจัยวิชาการ*, 5(3), 75-82.

Bell, C. M. (1992). *Ritual theory, ritual practice*. Oxford University Press.

Startup, R. (2020). Religion: Its Origins, Social Role and Sources of Variation. *Open Journal of Philosophy*, 10, 346-367. <https://doi.org/10.4236/ojpp.2020.103023>

Smart, N. (1993). *The world's religions : old traditions and modern transformations*. Cambridge University Press.

Tambiah, S. J. (1970). *Buddhism and the Spirit Cults in North-East Thailand*. Cambridge University Press.

Xygalatas, D. (2022). *Ritual: How seemingly senseless acts make life worth living*. Little Brown Spark.